

Prof. PhDr. František Šmahel, DrSc.

Pelušková 1441, CZ-198 00 Praha 9

Oponentský posudek na disertaci Mgr. Dušana Coufala
Polemika o kalich mezi teologií a politikou 1414-1431

Nemám rad dlouhé podtituly, zdlouhavě se citují a většinou svědčí o tom, že si autor nevěděl rady s titulem. V případě disertace Mgr. Dušana Coufala tomu tak není, neboť titul velmi dobře vystihuje její obsah. Podtitul se přesto sluší vést: Příspěvek k předpokladům basilejské disputace o první (sic) z pražských artikulů. Vše, co vybadáme, je vlastně jen příspěvkem, i když si to někdy nepřipouštíme. Nic však proti projevené skromnosti. Více mne zarazilo, že basilejské slyšení a následující jednání o kalichu je v podtitulu představeno jako jakýsi vrchol, k němuž ty polemiky směřovaly. Ano ze strany Rokycanovy Prahy tomu tak bylo, nikoli však z úhlu pohledu radikálních husitských svazů, které slyšení v Basileji svými zbraněmi vybojovaly. Právě teologové basilejského koncilu svým přístupem k laickému kalichu de facto dokázali, že liturgická ortopraxe katolické církve mohla být podle okolností podpořena zcela protichůdnou teologickou argumentací. Zdá se mi, nevím zda oprávněně, že autor až příliš bere v potaz polemiky proti kalichu a husitům vůbec, jimž se dnes po právu dostává pozornosti hned z několika stran. Často jen bezděky se tím posiluje zdání, jako by větší argumentační síla byla na straně církve a jejího obrovského intelektuálního potencionálu. To je však také dáno tím, že v širším domácím povědomí bylo husitství vytěsněno z duchovního dědictví již před rokem 1989 a že v publicistice a zčásti i v odborném bádání bylo vyhozeno do staré veteše krátce po té. To je ovšem, jak jsem přesvědčen, dočasné.

Začal jsem svůj posudek klikatou reflexí, ač jsem původně chtěl hned v úvodních větách vyzdvihnout, že předložená disertace splňuje vysoké nároky na moderní monografií podle mých představ. Autor k ní přistoupil po prostudování rozsáhlé literatury, bezprostředně se seznámil s okruhem základních pramenů, řadu z nich po prvé zapojil do odborné diskuse, přitom se nebál je interpretovat jinak než ctihodné autority, vlastní poznatky přesto předložil s náležitou opatrností, detaily uvedl do širších souvislostí, látku důvtipně rozložil do kapitol s působivými názvy a vše podal jasně a srozumitelně. To není vše, autor ve stopách F. M. Bartoše i Amedea Molnára, ale i Jana Sedláka a Jaroslava Kadlece umí propojit teologický přístup s metodami historické medievistiky. Tolik chvály se ovšem nemá říkat hned na

počátku, a proto přece jen připojím postřeh, který jsem nabyt při prvním seznámení s textem disertace. První dva oddíly jako by zcela nepatřily k závěrečné části. Historické okolnosti jsou v nich jen letmo naznačeny, výklad spočívá na analýze traktátové literatury a posouvá se tím plynule a nenásilně vpřed. V třetím oddílu ovládá pole historická analýza událostní povahy při čemž v prvním plánu není sledování diskuse o prvním artikulu, nýbrž úsilí o slyšení druhou stranou. V první fázi s misionářským entuziasmem (svoji pravdu předáme všem), v polipanském fázi s žebronivým prosíkem (alespoň něco nám uznejte).

Svoji cestu k tématu autor naznačuje v úvodu, v němž si klade dvě otázky: a) v čem bylo laické přijímání z kalicha tak specifické, že v Basileji poutalo zvýšenou pozornost teologů a kanonistů b) jakou shodou okolností a procesů k tomu vůbec mohlo dojít. Nemohu se zbavit dojmu, že obě otázky byly formulovány dodatečně, neboť jsou takřka zbytečné a na základě dosavadní literatury by je bylo možné zodpovědět bez letitého výzkumu. Následuje autorovo lákavé pozvání, které by se spíše hodilo do syntetického přehledu pro širší okruh čtenářů. Hned pak v úvodu dosti neorganicky následuje výklad o traktátu v pozdním středověku, výklad hodně úzký, pro který autor není ještě dostatečně připraven. Píší to takto kriticky proto, že pro knižní vydání disertace, které předpokládám, by bylo třeba si ujasnit žánr a propojení dvou zatím různorodých částí: první, která je překvapivě zralou analýzou počáteční fáze traktátového souboje o kalich a druhou vyprávěcí, čtenářsky sice vděčnou a rovněž přínosnou, avšak vytvářející pojednání samo o sobě. Důraz na Jakoubkovu utrakvistickou triádu (*necessitas, praeceptum, utilitas*) je jistě oprávněný a podložený. Alespoň kritické zmínky by si zasloužilo i *revelatio*, třebaže neuvedenou Seibtovu studii poněkud kategoricky odmítl Howard Kaminsky.

První oddíl „Mezi Prahou a Kostnicí“ ani tak čtenáře neuvádí do „hájemství teologů“ jako spíše do jejich urputného souboje. Objevení „zapomenutého“ kalicha a důraz kladený husity na jeho starobylost autor podává stručně a výstižně, hned však až příliš velkým skokem přechází in medias res. Nejde ani tak o to, že jen v letu zaznamená Matěje z Janova. Bylo by to pochopitelné, protože nepopírá jeho vliv. Takto však vzniká zdání, jako by husitský kalich byl jen věcí teologů, onou „akademicko-teologickou herezí“, o níž autor mluví na s. 23. Bohoslovci by se mohli o kalichu do nekonečna hašteřit aniž by je někdo jiný bral v potaz. V předhusitských Čechách však našli netušenou odezvu mezi početným okruhem věřících, kteří díky postupující vnitřní christianizaci, či dokonce již interiorizaci víry očekávali větší účast na svátosti oltářní. Mistr Jakoubek přišel k hotovému a rozhodně netrpěl velkou vděčností k Husovi a jeho předchůdcům, k Tomáši ze Štítného a překladatelům bible do staré češtiny.

Kapitolka o „objevu kalicha“ úsporně uvádí vše podstatné a již z ní je patrné, že autor hluboko pronikl k složité látce. V následující, mnohem rozsáhlejší kapitole se již samostatně, bez pomoci Heleny Krmíčkové, pouští do četby vydaných i nevydaných traktátů, nalézá v nich spojitosti po linii autorské i věcné a samostatně je interpretuje. Totéž platí i o dalších dvou „kostnických“ kapitolách prvního oddílu. Do značné míry objevně se zabývá přehlíženou diskusí o kalichu na půdě koncilu v letech 1417-1418, odmítá závislost Mikuláše z Dinkelsbühlu na kancléři Gersonovi, podle mého mínění přesvědčivě, i když stále ještě s otazníkem považuje za autora traktátu *Quia plurimi adversarii* Jakoubka ze Stříbra a v spojitosti s tímto textem věnuje i pozornost sylogistické argumentaci ve prospěch kalicha.

Trochu mne zaskočilo, když jsem se dočetl, že právě prostřednictvím sylogismů Jakoubek mínil poučit *simplices*, neboť brzy na to svým radikálním žákům doporučoval, aby složité otázky prostým lidem nevykládali. Zajímalo by mne, zda autor našel významové spojení *facultas theologica* přímo v pramenech kostnického koncilu, či zda nejde o ohlas podtitulu studie Ansgara Frenkena. Zatím jsem se totiž setkal pouze s termínem *congregatio doctorum*, který však neoznačoval institucionalizovanou korporaci typu konciliárních národů. V této souvislosti je zajímavé, proč čeští doktoři v Kostnici přenechali učenou iniciativu vídeňským a pařížským kolegům. Nebyli jako pouzí soukromníci vhodní k tomuto úkolu? Neumím na to odpovědět.

Název druhého oddílu „O kalich a trůn: „Ryšavý drak“ v Čechách“ navozuje rozevření zkoumaného pole na mnohem širší okruh jevů a dějů, než bylo střetnutí o kalich. Jinak to asi nešlo, neboť polemika se dostala z akademické do politicko-mocenské polohy. Vzhledem k rozsahu nevydaných pramenů autor sice nabízí své pojednání jako pouhou „ochutnávku“, ve skutečnosti však na svém podnosu přináší mnohem více: dosud nejlepší zpracování tohoto dílčího tématu a to opět kriticky, se znalostí věci i nejnovější literatury. Čtenáře přitom v úměrném rozsahu seznamuje s obsahem pramenů, i když místy za cenu rozsáhlých poznámek, v nichž někdy jen latinskými citacemi dokládá, co je uvedeno v textu. Tento postup je příznačný pro řadu mladých badatelů, kteří tak na jedné straně zvětšují rozsah svých prací a na druhé straně nechávají na čtenáři, aby původní znění přeložil a někdy dokonce též vyložil.

Obsah některých poznámek podle mého soudu patří do textu (např. 366). Když autor vyhlašuje, že Bartošovy „odvážné spekulace“ musí být podrobeny kritice, měl by tak učinit. Závažné prohlášení legáta Fernanda, že „u nich“ v mnohých klášterech a kostelech laikové přijímají pod obojí na základě buď starého obyčeje nebo privilegia, by si časem zasloužilo větší pozornosti, právě tak jako praktické záležitosti spojené s utrakvistickým ritem (získávání

vína, způsob jeho podávání i přenášení). Ve výstižné analýze malostranského jednání z 25. (?) července 1420 autor spatřuje v mistru „Pavlovi“ humanistu Petra Pavla Vergeria, ač spíše šlo o M. Pavla z Prahy, který se navíc mohl uplatnit jako překladatel a znalec místních poměrů. Nic z toho neubírá na přínosu i podnětnosti dobře členěného výkladu a na významu důležitého zjištění na s. 120, že „na počátku 20.let bylo ústředním tématem polemiky o kalich takřka výhradně Jakoubkovo učení o přikázanosti kalicha a jeho nutnosti ke spasení“.

Třetí oddíl „Husitský požadavek slyšení ve víru vysoké politiky“ je zhuštěným výkladem neobyčejně složitého desetiletí českých i středoevropských dějin po linii oboustranných pokusů o přijatelné řešení české otázky. Analytický přístup autor podržel, tentokrát však při zkoumání jednotlivých etap vzájemného přibližování, nebo naopak opětovné konfrontace. Znovu se autorovi vyplatilo neupustit od maximy *Audiatur et altera pars*. S pomocí méně známých nebo přehlížených pramenů (jako příklad tu může posloužit memorandum německých teologů) nově např. osvětluje probádané již Bratislavské schůzky s husity. Mgr. Coufal se nespokojil s tím, co o událostech našel v literatuře, s níž se seznámil opravdu důkladně i poctivě. Velice mne mimo jiné zaujala *Epistola exhortatoria* pařížské Sorbonny, o níž autor slibuje samostatnou studii. Vytrvale se vrací *ad fontes*, prameny nejen cituje, ale i důkladně zkoumá a někdy uvádí i do netušených souvislostí. Bez váhání tak mohl napsat, že výrazně obohatil poznání doby, která řinčila zbraněmi, o duchovní rozměr.

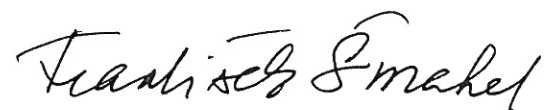
Zmínka o „nespoutaném Žižkovi“ mne podnítila k otázce, zda autor „vyslýcháním“ teologů a politiků katolické strany bezděky nezúžil horizonty revoluční scény na pražský střed. Avšak ještě v době, k níž svou rozpravu dovedl, byly rozhodující silou v zemi radikální svazy. Byli to také jejich bohoslovci, kteří se nenechali poplácávat po rameni a vynutili si Soudce chebského. Z pohledu vnitřního mocenského pnutí tak české husitství nehledalo jen uznání kalicha za každou cenu, nýbrž, a to především, usilovalo o hlubokou reformu církve. To se husitství nepodařilo a vaz si v tomto ohledu srazili i konciliaristé. Ani v nejmenším nepochybují, že bychom se to dočetli v dalším oddílu této pozoruhodné disertace, kdyby se k ní autor chtěl v budoucnu vrátit.

Zvlášť jsem vyčlenil několik dotazů a drobných poznámek, které nechávám autorovi na uvážení pro případnou korekci:

- s. 33, pozn. 103: není Čapek jako Čapek. Ten ze Sán neměl nic společného s knězem, o němž psali F M. Bartoš, F. Svejkovský a E. Pražák.
- s. 43: pokud jde o výklad univerzitní deklarace o kalichu z března 1417, chápu Coufalovu snahu neopustit Jakoubka, leč blíže skutečnosti se mi vzhledem k zaměření hlasujících mistrů jeví názor H. Kaminskyho

- s. 99: autor cituje i překládá náležitě i přesně, zcela výjimečně mu vypadne slovo, jako např. v citátu k pozn. 374.

Shrnuji: Mgr. Dušan Coufal se podle mého soudu cum summa laude vyrovnal s náročným tématem své disertace, kterou tak mohu s potěšením doporučit k obhajobě.

František Šmahel v. r.

V Praze 26. července 2012